

ЯРОСЛАВ САЙФЕРТ – ВЪПЛЪТЕНОТО СЛОВО НА ЧЕШКАТА ПОЕЗИЯ

Жоржета Чолакова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Жоржета Чолакова. Ярослав Сейферт – воплощённое слово чешской поэзии

Статья посвящена 120-летию со дня рождения одного из самых выдающихся чешских поэтов, Ярослава Сейферта, что определяет её обзорный характер. Долгий творческий путь первого чешского лауреата Нобелевской премии дает возможность выделить в его творчестве некоторые из значительных моментов в развитии чешской поэзии XX века. Текст не ставит своей целью проследить все значимые проявления Сейферта как поэта и эссеиста, а скорее выделить достаточно чёткие и устойчивые доминанты в его образном мире и найти в них отражение тех идей и художественных посланий, которые характерны для чешской поэзии в период, охватывающий более 60 лет – от двадцатых до восьмидесятых годов двадцатого века.

Ключевые слова: Ярослав Сейферт, чешская поэзия XX века, поэтизм, поэзия в условиях тоталитаризма

Zhorzheta Cholakova. Jaroslav Seifert – the Incarnate Word of Czech Poetry

The paper is dedicated to the 120th anniversary of the birth of one of the most remarkable Czech poets – Jaroslav Seifert, which defines its overview character. The long creative path of the first Czech Nobel Prize winner provides an opportunity to highlight – in his work – some of the significant moments in the development of twentieth-century Czech poetry. The text does not aim to trace all the emblematic manifestations of Seifert as a poet and essayist, but rather to outline the stable dominants in his figurative world and to find in them the reflection of those ideas and artistic messages that could be argued to be representative of modern Czech poetry twenty years after the beginning, and twenty years before the end, of the twentieth century.

Key words: Jaroslav Seifert, Czech poetry of the twentieth century, poetismus, poetry's resistance to totalitarianism

Литературната наука продължава да бъде длъжница на Ярослав Сайферт (1901 – 1986) – персонифицираното лице на чешката литература в престижния ескорт на Нобеловата награда. Днес, когато честваме 120-годишнината от неговото рождение, малцина свързват юбилея на Сайферт с юбилея на световното отличие, което е връчено за първи

път в годината, в която се е родил поетът. И това е така, защото не литературните награди, а творците на словесното изкуство заслужават да бъдат почитани с юбилейна признателност. Своеобразна среща на представата за високо стойностна поезия и на нейното признание е обявената в Стокхолм непосредствено след смъртта на Сайферт литературна награда на негово име¹ – факт, който сам по себе си е показателен за литературната оценка, произнесена от страна на писателското съсловие. В същото време обаче Нобеловата награда за литература става повод да се дискутира твърде оживено в публичното пространство дали мотивите за нейното присъждане на Я. Сайферт не са с политически характер.

Опитите да се принизи висотата на Сайфертовото изкуство с подобни спекулации, изискват задълбочен и перманентен интерес от страна на литературната наука. Както отбелязва А. Броусек обаче, литературнокритическите статии преобладават пред литературоведските (в: Флайшман, съст. 2014: 108). Понастоящем има само една монография за неговото творчество – тази на уважавания литературовед Зденек Пешат (Пешат 1991), който предлага увлекателен и обстоен литературноисторически

¹ Литературната награда на името на Я. Сайферт се връчва от създадената в Стокхолм през 1978 г. фондация „Харта 77“, чиято първоначална идея е да осигурява финансова подкрепа на преследваните от комунистическата власт чешки и словашки писатели. Първ неин носител за 1986 г. е словашкият писател дисидент Доминик Татарка.

разказ за дългия и творчески многообразен път на чешкия поет – от дебютната му стихосбирка *Град в сълзи* (*Město v slzách*, 1921), излъчваща характерната за тогавашното поколение нравствена солидарност с онеправданите и младежка отдаденост на идеята за революционна промяна на света, през авангардистката му жизнерадостна авантюра като член на „Деветсил“ и на групата на поетистите, предвождана от Карел Тайге и Витезслав Незвал, до настъпилия през 60-те години обрат, вследствие на който с непринуден и силно въздействащ лиризмъ огласява своите тревожни екзистенциални прозрения. В така очертаната траектория ясно проличава посоката на еволюционната промяна – от колективистична идейна съпричастност със страдащите от социалната несправедливост и необходимост от принадлежност към определена литературна общност към нескрит естетически индивидуализъм и склонност към елегично-меланхолно себеизразяване на лични истини. Именно в най-силния си поетически период Сайферт осъзнава поезията като откровение – но не в смисъл на мелодраматична изповед, а като достойно служене на истинността. И тези истини, които огласява поетът, очертават същинското поле на поезията, което според Зд. Пешат е между небето и земята: „достатъчно високо, за да достига небето, но същевременно със своите корени здраво да се държи за земята“ (Пешат 1991: 229). Изследвайки поетическия изказ на Сайферт, чешкият литературовед открива тази небесно-земна зависимост в неговото отгласване от материалната очевидност на нещата, както и в двузначните смислови присъствия на мотивите за съня и сянката, които са едновременно конкретни и абстрактни. Лекотата на тези смислови движения, отличаваща поетическия език на Сайферт, е органична характеристика на неговия авторски почерк още от 20-те години, когато в литературния кръг на поезизма се издига като жалон на модерната поезия Аполинер. За Сайферт обаче това плавно движение, асоцииращо неподозирани и разграничавани от привычната логика образни значения, се оказва структурообразуващ принцип, който съответства на собственото му усещане за неуловимостта на съществуващото и за невъзможността да бъдат еднозначно дефинирани дори привидно простите неща. Това е усещане за едновременната многопосочност на времето, за това, че нашето „сега“ е и живеещият в нас спомен, и копнежът по все още неизживяното. Лекотата на тези смислови движения придава на стиха особена мелодика и ритмика, която самият автор определя нерядко и в самите заглавия на стихотворенията като песен. Песенният код присъства в цялостното му творчество – от най-ранните до най-късните поетически творби, и едва ли има стихосбирка, без този код да присъства експлицитно като паратекст или да има структуроопределяща роля в ритмиката на стиха.

Монографията на Зденек Пешат откроява съществени моменти както в системата от водещи мотиви, така и в организацията на стиха, но след този приносен литературоведски труд вече три десетилетия интересът към Сайферт е твърде спорадичен – продължават да се появяват отделни публикации в литературната периодика и в сборници с научни статии, но често пъти те не са фокусирани върху неговия художествен свят, а по-скоро го интегрират в по-широк литературноисторически или поетологичен контекст. Компенсаторен жест на тази липса представлява сравнително малката по обем² антология с литературнокритически отзиви *Четейки Ярослав Сайферт (Čtení o Jaroslavu Seifertovi, 2014)*, чийто съставител – Иржи Флайшман, в своя предговор отчита слабото присъствие на специализирани изследвания върху този значим поет (Флайшман, съст. 2014: 5) Въсъщност не само обемът, но и полиграфията на антологията са съобразени с формата на издателската поредица „Прочити“, която представя предимно (но не само) чешки писатели, а понякога и конкретни техни произведения в поредица от различни по време и по естетически критерии метатекстове. В антологията, посветена на Сайферт, са включени литературнокритическите оценки на Ст. К. Нойман, Фр. Гьоц, Ф. Пероутка, Фр. Кс. Шалда, Б. Вацлавек, А. М. Пиша, Б. Полан, В. Черни, Й. Шкворецки, И. Опелик и И. Брабец, които са изразени по повод на различни произведения или етапи от неговото творчество.

От годината на своя литературен дебют до края на дните си Сайферт създава трудно обзримо по своя обем и естетическо многообразие творчество. И макар отделните негови стихосбирки да са преиздавани неколккратно – при това невинаги в официални чешки издателства, през 2001 г. стартира мащабен издателски проект под редакцията на Иржи Брабец (Сайферт 2001 – 2015), чиято цел е да обхване всичко, излязло под перото на Сайферт, и да разкаже съдбата на всяка негова книга, да коментира различните варианти на стихотворенията и да направи достойние на читателите неиздавани досега негови произведения. Сътвореното в продължение на шестдесет и пет години е представено в петнадесет тома, които неминуемо ще стимулират нови изследователски прочити.

² Книгата се състои от 139 страници литературоведски и литературнокритически текстове, като след това са приложени библиография на първите издания на книгите на Сайферт и опис на избрани изследвания, посветени най-често на отделни негови произведения. Първото от тях е на Франтишек Гьоц от 1922 г. и е със заглавие *Революционната лирика на Сайферт* (František Götz. Revoluční lyrika Seifertova, in: Host 1, 1921/1922, č. 4, s. 85 – 87). Последното посочено заглавие е статията на Иржи Брабец *Лирият на Ярослав Сайферт: промени и константи* (Brabec, Jiří: Lyrik Jaroslav Seifert. Básníkovy proměny a konstanty, in J. B. Panství ideologie a moc literatury. Studie, kritiky, portréty 1991 – 2008 (ed. J. Flaišman a M. Kosák, Praha: Filip Tomáš – Akropolis, s. 236 – 245).

Сайферт – от авантюрната младост към отрезвяващата реалност

Обикновено в чешката литературна история като най-пъстър на естетически инвенции се смята периодът между двете войни. И скоро след края на Първата световна война в тази полифония зазвучава и поетическият глас на Ярослав Сайферт. Тази естетическа пъстрота не трябва да си представяме като застинала мозайка от разнолики късове, проектиращи многообразни понятия за модерна художественост, а като пулсиращо множество от раждащи се идеи, които тепърва търсят своята самородна форма на проявление. В този смисъл от 20-те години литературната сцена е не само многообразна, но и изключително динамична – току-що появили се естетически формации с ускорен темп се модифицират, променят първоначално зададената си посока, избират нови идейни доминанти, които не след дълго са заменени с други. Тази пулсираща от нетърпеливи творчески търсения атмосфера, която е определяща за междувоенния период, прави възможно съжителството на взаимно конфронтиращи се насоки, които обаче, макар и взаимно да се разграничават и да влизат в оживени дебати, се оказват единни в убеждението за необходимост от наложителна промяна не само на представата за изкуство, но и на обществено-политическата реалност. Почти всеки човек на изкуството е увлечен от тази вълна, изискваща тотална промяна на статуквото, а това го прави участник в едно радикално по своя характер движение, в което думата „революция“ придобива знаков характер: революцията обаче не толкова в болшевишко-пролетарски смисъл, колкото като потребност от фундаментална ценностна промяна. Именно различията в разбирането на едни и същи понятия става причина и за разделянето на членовете на групата „Деветсил“. Създадена през 1920 г. като обединение на творци с леви политически убеждения, част от които и членове на комунистическата партия, тя се разпада само след три години поради различно тълкуване на понятието „пролетарско изкуство“. От едната страна застава Иржи Волкер, а Сайферт заедно с Карел Тайге и Владислав Ванчура (и тримата са сред учредителите на сдружението), с Витезслав Незвал и Константин Бибъл ще зададат една оригинална посока, която ще освободи това понятие от идеята за социалната тежба на отрудените и за техния справедлив бунт и ще акцентира върху вътрешната свобода – свобода на въображението, умение да се радваш на живота, на малките неща, които ти поднася ежедневието. На тази основа ще се формира концепцията на поетизма, според която пролетарското изкуство е това, което трябва да бъде всяко изкуство – да развива духовните сетива и да не допуска те да бъдат умъртвени от изпитанията на живота. Естетическият

наивизъм на поетистите може да изглежда повърхностен, но това е отглас от жаждата на авангардизма за естественост, спонтанност, автентичност. И в тази по детски изживяна непосредственост в дōсега с видимите и случващите се на пръв поглед обикновени неща се ражда тяхната поезия, озарена от въображението на откривателството. След дебютната си стихосбирка *Град в сълзи* (1921), която изразява характерната за социалната поезия ангажираност, Сайферт е завладян от този нов и светъл хоризонт, в който волната асоциативност изписва игровите фигури на поетическото въображение. Стихосбирките му от този период – *На вълните на безжичния телеграф* (*Na vlnách TSF*, 1925) и *Славейт пее фалшиво* (*Slavík zpívá špatně*, 1926), сякаш насищат неговата потребност от авантюрно образотворчество.

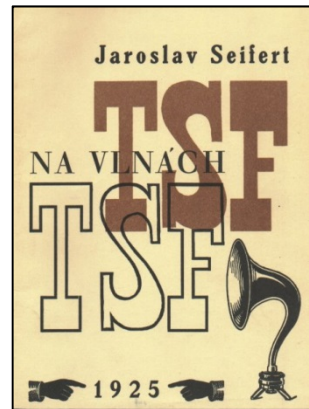
Я. Сайферт и В. Незвал

Както споделя Витезслав Незвал в мемоарната си книга *Из моя живот* (*Z mého života*, 1959³), той е почувствал Сайферт особено близък, когато поетът от работническия квартал „Жижков“ заменя сериозното социално звучене на *Град в сълзи* с чувството си за хумор, присъщо на средата, в която е израснал: „Той имаше особен талант, какъвто е присъщ на жижковчани – смесица от добронамерен хумор и невинна хапливост“ (Незвал 1965: 109). За съзвучието на техните поетически гласове свидетелства и фактът, споменат от Незвал, че двамата заедно са написали първите два стиха на програмното стихотворение *Цялата красота на този свят* (*Všecky krásy světa*), а след това Сайферт продължил сам.

Сърдечно приятелство и съмишленичество свързва по същото време Сайферт и с Карел Тайге, който участва в типографското оформление на неговите книги, създадени в духа на поезизма.

Я. Сайферт и К. Тайге в Париж

Корица: К. Тайге

И когато в началото на 30-те години поетистите начело с Тайге, Незвал и Бибъл, а заедно с тях и художниците Индржих Щирски и Тоа-йен откриват полето на сюрреалността, Сайферт тръгва по свой собствен път. А този път, както свидетелства В. Незвал, започва след раздялата на Сайферт с „Деветсил“ (Незвал 1965: 110).

Дистанцирайки се от фриволната игрова асоциативност на поезизма, Сайферт всъщност запазва уменията да открива невидимата на пръв поглед метафорична взаимовръзка между познатите от реалния живот пред-

³ Книжното издание на мемоарната книга на В. Незвал (1900 – 1958) излиза посмъртно и включва негови спомени, публикувани в сп. „Култура“ през периода 1957 – 1958 г. Тук ползваме третото издание от 1965 г.

мети и емоции. Неговият стих продължава да съчетава непосредственото и непреднамерено звучене с изненадата на неочаквания образен ефект. В последвалите стихосбирки се преплитат различни поетически гласове – игриви и меланхолни, публицистични и елегични, и в тях вече се проектират не само дневната светлина и опиянението от живота, не само цветните въртележки на любовното вдъхновение, но и сенчестите страни на живота. *Пощенски гълъб* (*Poštovní holub*, 1929) *Звездите над Райската градина* (*Hvězdy nad Rajskou zahradou*, 1929), *Ябълка от скута* (*Jablko z klína*, 1933), *Изпято на ротационната машина* (*Zpíváno do rotačky*, 1936), *Пролет, сбогом* (*Jaro, sbohem*, 1937), *Осем дни* (*Osm dní*, 1937) и *Угасете светлините* (*Zhasněte světla*, 1938) очертават един плавен преход в посока към елегичната тоналност. Още в този период наред с игровата песенна интонация и деликатния лиризм откриваме и стихове, които кълнат като вик срещу необратимостта на времето и неумолимия закон на смъртта – вик, който в по-късната му поезия ще се стаи, за да се превърне в овладяно екзистенциално прозрение:

Žaluji větru, který letí,
kdyby se vítr mohl vrátit
a vrátit masku mrtvé pleti,
posmrtnou masku, která s čela
ve chvíli smrti odletěla
a kterou vítr s sebou nese
bychom ji mohli zlíbat ještě,
dřív, nežli rozbije se
v korunách stromů, v kapkách deště

Pohřeb pod okny
Jablko z klína, 1933

Проклинам аз, проклинам ветровете!
Да можеха да върнат ветровете
дъха и маската на мъртвия,
посмъртната му маска, отлетяла
в мига на сетната раздяла,
която е отнесъл вятърът,
да можехме да я целунем пак,
преди да се разбие на земята
във капки дъжд, в зелени вейки, в злак.

*Погребение под прозореца*⁴
Ябълка от скута, 1933

В многообразието от различни поетически интонации присъства и иронията (особено в *Изпято на ротационната машина*), която впоследствие ще обагри дори и лирическите му откровения. С точни наблюдения и обобщения поезията на Сайферт от този период е синтезирана от Иржи Брабец в статията *Лирикът Ярослав Сайферт: промени и константи* (*Lyrik Jaroslav Seifert. Básnikovy proměny a konstanty*). По повод на *Изпято на ротационната машина* и *Пролет, сбогом* чешкият изследовател подчертава момента, в който Сайферт става любим поет на мнозина:

⁴ Преводът е на Вълго Раковски (Сайферт 1986: 41). Заглавието на стихотворението би трябвало да се преведе *Погребение под прозорците*.

Стихотворенията, отличаващи се с игровост и хумор, откриват за поезията непривлечена до този момент читателска аудитория. Независимо от своята лекота и склонност към импровизации те засягат основните човешки ценности – преди всичко родината и любовта. [...] Девизът на Сайферт: „Да бъдеш, значи да обичаш“, е вариативно поднесен с фина ирония и същевременно с носталгия. Любовта за Сайферт е миг на чудеса и на нетърпеливо откриване на тайнства. Това удивление е често пъти изживявано във фантастични и халюцинативни сцени, където реалното и метафизичното се сливат.

(Флайшман, съст. 2014: 136)

Тридесетте години на века са за Сайферт време на преход към творческа зрялост. Той сякаш вече се разделя с младежката си доверчивост и преминава към все по-силно открояващ се индивидуализъм в търсене на своите собствени истини. Една от тях завинаги остава да бъде истината за любовта. Друга негова истина – също устойчиво вградена в неговото не само творческо, но и социално съзнание – е истината за комунистическата идеология и за антихуманните механизми на властта. През 1929 г. заедно с Йозеф Хора, Владислав Ванчура, Марие Майерова, Станислав Костка Нойман, Иван Олбрахт и Хелена Малиржова той се обявява против ръководството на комунистическата партия в лицето на Клемент Готвалд, но за разлика от повечето от тях Сайферт никога повече не се завръща в нейните редици. През 30-те и 40-те години работи като журналист, който не се отказва от своите социалдемократически убеждения, но в тях вече не звучи революционен призив, а болка от неизлечимите травми, които нанасят насилието и войната.

Ярослав Сайферт в редакцията на „Дружествни праце“ (Družstevní práce) през 40-те години

В създадените по време на хитлеристката окупация поетически книги *Каменният мост* (*Kamenný most*, 1944) и *Каска глина* (*Přilba hlíny*, 1945), които Йозеф Шкворецки нарича „плесница в лицето на нацизма“ (Флайшман, съст. 2014: 103), история и съвремие са взаимно преплетени. В поетиката на Сайферт обаче няма експлицирана идеологичност, няма публично заявена патетика – поетът говори тихо, ненаатрапчиво, но неговият глас излъчва проникновена истинност, мъдро достойнство и духовна устойчивост, в които има много болка, но и не по-малко надежда. Поетичният образ на Прага с нейните мостове и катедрали ще присъства неотлъчно в поезията на Сайферт и той ще напише едни от най-въздействащите в чешката литература стихове и есета, в които неделимата взаимовръзка между културно-историческа фактичност и ефирна одухотвореност ще съградят поетическия образ на този град, чиито камъни „са толкова грапави, / но са обсипани от целувките на поет“⁵. В *Каменният мост* и в *Облечена в светлина* (*Světlem oděná*, 1940) „красотата и славата на Прага с нейните свещени места и светци, пренесени от чешката история и изкуство, са потопени в нощния мрак на окупацията“ (Опелик във: Флайшман, съст. 2014: 124). Каменният град като символ на историческата и културната памет задава и още една важна посока, която ще се окаже трайна в образния свят на Сайферт и която с оглед на следващите му стихосбирки ще се превърне в знакова за авторовата духовна същност: върху каменни страници са изписани сакралните завети, каменните колони на обелиска се издигат като смълчан вик на болката, камъкът – макар и подминаван, понякога и забравян в старата градина, не олеква с годините, той е безмълвният, но непрестанен глас на протеста против изтичащото време. Мотивът за камъка в различните му смислови превъплъщения събира в себе си както митопоетичните алюзии за непреходните измерения на живота, така и метафоричните внушения и образните алюзии за вътрешната, духовната устойчивост на поета срещу превратностите и извратеностите на случващото се в света.

Потребността на Сайферт от поетическо себеизразяване се превръща в негово основно екзистенциално оправдание – животът придобива смисъл чрез словото и това метафизично основание прави невъзможно бягството както от живота, така и от поезията. Неговото разбиране за тяхната същностна неделимост се проявява по различен повод – било то исторически, литературен или екзистенциален, но е преживяван винаги едновременно и като личен, и като общочовешки опит. През 40-те

⁵ Цитатът е от стихосбирката *Пражки триптих* (*Pražský triptych*, 1983), а преводът е на Въто Раковски (Сайферт 1986: 145).

години в неговия широк мисловен хоризонт наред със световната военна катастрофа отражение намират и лирико-рефлексивните образи, родени от света на литературата. *Ветрилото на Божене Немцова* (*Vějíř Boženy Němcové*, 1940) е лирически отглас на образа на първата забележителна чешка писателка, която удивява със силата на своя характер и с отдадеността както на литературната си страст, така и на любовта. Десет години по-късно със стихосбирката си *Песен за Викторка* (*Píseň o Viktorce*, 1950) Сайферт отново ще се върне към художествения свят на Немцова, за да открие в съдбата на нейната литературна героиня Викторка от романа *Баба* (*Babička*, 1855) възплъщение на своята собствена представа за любовта – трагичната история на нахърнената и обезумяла душа на Викторка, която се лута из дивата гора. Времето, в което се появява този поетически отглас на човешкото нещастие и на непостижимия копнеж, императивно изисква от поезията други послания.

Поезия и власт

След установяването на тоталитарния режим в Чехословакия Ярослав Сайферт става прицел на официозната литературна критика. *Песен за Викторка* е конкретният повод за отприщване на яростна атака срещу поета от страна на комунистическия писателски фронт. Войнстващата кампания срещу тази поетическа книга я обявява за пример на вредна литература и обвинява нейния автор в това, че „петни честта на поезията“ (по този въпрос вж. ИЧЛ 2007: 191 – 193). Името на Сайферт се свързва и с „ретроградните“ авангардистки течения. На конференцията на Съюза на чехословашките писатели (СЧП) от 22 януари 1950 г. е произнесена тежка присъда над авангардизма от междувоенния период, включително над поетизма. Сайферт е подложен на безкомпромисна критика поради много причини, включително по повод на неговия отказ от комунистическата партия през 1929 г. Литературният критик Иржи Тауфер обвинява Сайферт дори за това, че в една кръчма пред приятели е изразил негативно отношение към Маяковски и съветската поезия (ИЧЛ 2007: 38). През 1950 г. Сайферт е линчуван и от идеолога на социалистическия реализъм Ладислав Щол в книгата му *Тридесет години борба за чешка социалистическа поезия* (*Tricet let bojů za českou socialistickou poezii*), където заедно с Йозеф Хора и Франтишек Халас е обвинен в „метафизически уклон“ (ИЧЛ 2007: 145).

Сайферт изпада в немилост, но това по никакъв начин не се отразява на неговия избор да остане верен на автентичния си поетически глас и на собствените си убеждения. Следващата му стихосбирка – *Мама* (*Maminka*, 1955), представлява интимна изповед за съкровения неща,

за уютния свят на детските спомени, за първите трепети и тревоги на любовта. Отговорът, който с тази поетична книга Сайферт дава на идеологизираната литературна критика, е показателен – той не се поддава на съблазните на публичната слава и търси убежище в спомена. Така, без да афишира своята враждебност към идеологическите императиви на властта, той всъщност създава поезия, която имплицитно се конфронтира с фалша на стихотворците, угоднически служещи на репресивната политическа система. От този момент нататък светът на спомените изпълва неговия поетически свят до края на дните му, като превръща носталгията в средство за морална резистентност.

В реформаторското движение в комунистическата партия, което се разраства през 60-те години, участват и политици, и хора на изкуството – музиканти, писатели, художници, и значителна част от представителите на академичните среди. Заявената от тях в манифеста *Две хиляди думи* (*Dva tisíce slov*)⁶ тревога за бъдещето на чешкото общество прозвучава като плесница в лицето на комунистическата власт (неслучайно перифразираме израза на Шкворецки, цитиран по-горе). След военната интервенция на войските на Варшавския договор в Прага на 21 август 1968 г. и последвалия масов протест от страна на чешкото общество е сменено ръководството на Съюза на чехословашките писатели. В този критичен момент Ярослав Сайферт поема неговото председателство с надеждата да съдейства със своя авторитет за защита на писателското съсловие, при това – без да прави морални компромиси. Само броени дни след избирането му на този пост във в. „Листи“ е публикувано протестно писмо на чешките писатели, което категорично заявява:

Не сме и никога няма да бъдем съгласни да си признаваме за престъпления, които не сме извършили, или да благодарим за помощ, която е злонамерена. Не сме и никога няма да бъдем съгласни да наричаме лъжата истина, а несправедливостта – необходимост. Властта може да ликвидира хора, но не и техните идеи.

(Цит. по ИЧЛ 2008а: 46)

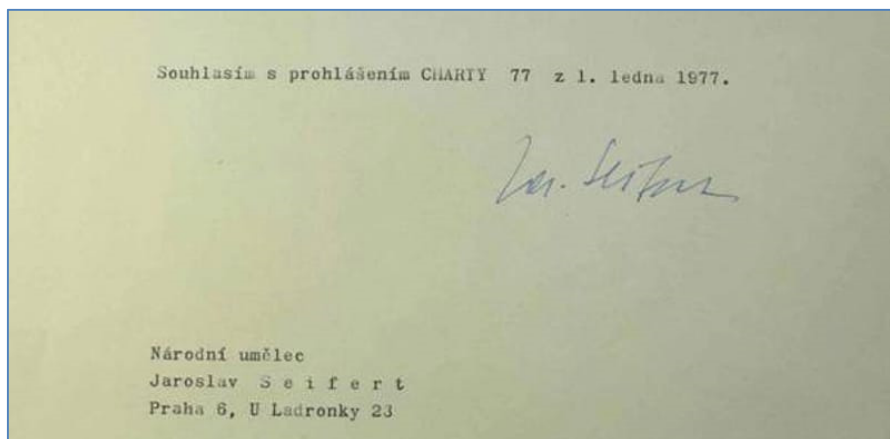
Както в колективни текстове, изразяващи позицията на писателите от периода, когато той е председател на съюза (1968 – 1969⁷), така и в

⁶ Текстът на манифеста е написан от Лудвик Вацулик и е публикуван на 27 юни 1968 г. в „Литерарни листи“.

⁷ В края на 1969 г. властта решава, че ролята на Сайферт като председател на Съюза на чехословашките писатели не отговаря на нейните очаквания, и назначава за негов председател Йозеф Кайнар. От този момент нататък, т.е. още с първите стъпки на т. нар.

публицистичните си текстове Сайферт неотменно утвърждава с пълна убеденост обществената отговорност на литературата и категорично възразява срещу опитите за нейната манипулация от страна на политическата власт. Лаконично казано, той е против политизирането на литературата, но изисква от управляващите да се вслушват в нейните „сигнали“, тъй като в противен случай властта няма как да постигне своите цели (вж. ИЧЛ 2008а: 49). Сайферт, както и другите големи поети, сред които непременно трябва да споменем Владимир Холан, възприемат живота в неговата сложност, неразбираемост, красива тъга по несбъднатото и тъжна красота на невъзвратимото, което остава извън литературния канон на „нормализацията“. Това са поети, за които поезията е начин на живот и единствено духовно упование. И не е чудно, че непубликуваните им заради идеологическата конюнктура текстове са не по-малко от публикуваните. Поезията за тях означава личностно самосъхранение чрез изолация.

Макар и игнорирани от официалната критика, този тип писатели обитават едно общо духовно пространство, което е алтернативно на публично манифестираните идеологически лозунги и което е като подводна река, готова във всеки възможен момент да бликне на повърхността. Това тяхно идейно съмишленичество се проявява с непоколебима категоричност в движението „Харта 77“, което въпреки риска от съдебни процеси и присъди огласява антикомунистическата позиция на хиляди чехи. Сред първите, подписали хартата в защита на нарушените от комунистическия режим човешки права, е Ярослав Сайферт.

нормализация на режима, членове на съюза стават само онези писатели, които са лоялни към властта (вж. ИЧЛ 2008б: 26 – 30).

При тези обстоятелства стиховете на Сайферт стигат до читателите най-вече чрез самиздатски копия и чрез преводи на други езици⁸. В неговата поезия навлизат все по-осезаемо мотивите за безкрайното очакване и безвъзвратната загуба, за неразделността на любовта и смъртта и други подобни, които са характерни за поетиката на меланхолията⁹. Развитието на Ярослав Сайферт следва посоката на задълбочаваща се меланхолия, разбрана като философия на живота, а не просто като израз на емоционално състояние. Елегичната тоналност става доминираща характеристика на неговата лирика, обвързваща в общ акорд тъгата от самотата и от приближаващата старост с прозрение за социалната непригодност на почтения човек. Съзвучието от авторефлексия и универсални въпроси очертава неговото разбиране за смисъла на съществуването.

Да бъдеш поет независимо и въпреки всичко – това е кредото на Сайферт, което неслучайно става заглавие на последната му стихосбирка *Да бъдеш поет (Býtí básníkem)*, (1983). Тази аксиологическа максима изпълва с нов смисъл неговата поезия още от средата на 60-те години. Както отбелязва Милош Похорски, с появата на *Концерт на острова (Koncert na ostrově)* през 1965 г. стихът на Сайферт придобива различно звучене, заменяйки песенната лекота „с горчиво и безмилостно познание и с ирония“ (Похорски 1983: 107). Този нов път, който започва от *Концерт на острова (Koncert na ostrově)*, (1965) и продължава до последната поетическа книга, издадена приживе – *Да бъдеш поет*, преминава през още няколко негови стихосбирки, които се явяват знакови и за чешката поезия: *Халеева комета (Halleyova kometa)*, (1967), *Отливане на камбани (Odlévání zvonů)*, (1967), *Обелискът на чумата (Morový sloup)*, (1977), *Чадър от Пикадилли (Deštník z Piccadilly)*, (1979). Сайферт напуска формата на класическата строфа и оставя своите образи да бъдат носени от вътрешния ритъм на словото, но както казва той, „свободният стих изисква много повече труд“ (цит. по ИЧЛ 2008а: 185). Освобождването на стиха от римата и точната метрика без съмнение импонира на неговата представа за поезията като споделяне на съкровено, което в представите на поета и в ответния им изказ прави възможна лекотата на

⁸ За популярността на Сайферт в чужбина преди връчването на Нобеловата му награда вж. Чолакова 2013. Поезията му се превежда и издава на редица европейски езици, но според Антонин Броусек качеството на излезлите в чужбина преводи е незадоволително (Флайшман, съст. 2014: 107). Сред чешките читатели неговите стихове се разпространяват най-вече благодарение на широко разгърнатата мрежа на самиздата.

⁹ По този въпрос вж. Чолакова 2013, 2015.

внезапния метафоричен преход: от изгубващото се време към пространството, изпразнено от човешко присъствие и запълнено със смърт:

Už je to tak dávno,
hospody zmlkly
a hrobníci nakonec pohřbívali
jeden druhého.

Morový sloup
Morový sloup, 1977

Мина толкова много време,
утихнаха кръчмите.
Гробарите се погребват
един друг.¹⁰

Обелискът на чумата
Обелискът на чумата, 1977

Това е сладко-горчивата усмивка на меланхолията – тук вече няма въпроси, няма очакване, а само безкомпромисни истини. Лайтмотив на Сайфертовата поезия от този период е смъртта:

Jenom si nedejte namluvit,
že mor ve městě ustal.
Viděl jsem sám ještě mnoho rakví,
vyjíždět do brány,
která tam nebyla jediná.

Mor dosud zuří a lékaři
dávají nemoci patrně jiná jména,
aby nevznikla panika.
Je to stále táž stará smrt,
nic jiného,
a je tak nakažlivá,
že jí neunikne nikdo.

Morový sloup
Morový sloup, 1977

Само не си мислете,
че вече няма чума по градовете.
Аз самият съм виждал много ковчези
да минават през портата,
която не беше единствена.

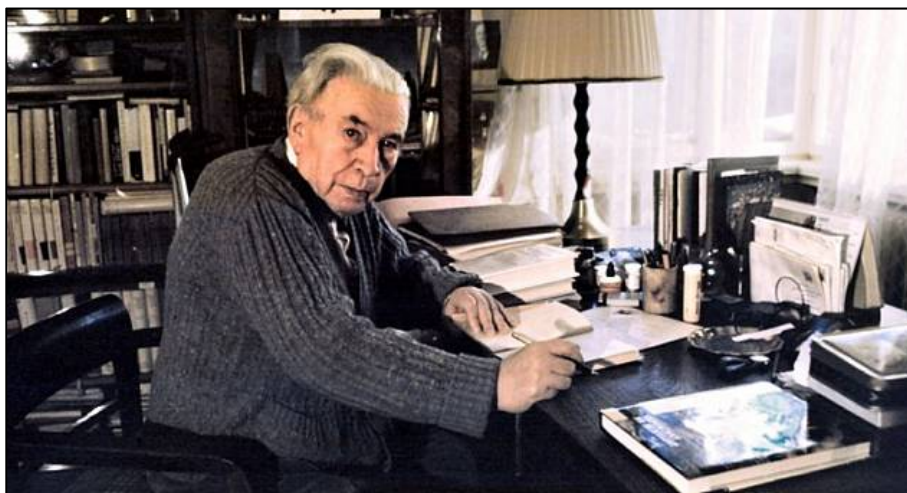
Върлува чума и досега и лекарите
я наричат с други имена,
за да не всяват ужас.
Това е същата стара смърт,
нищо друго,
и е така заразна,
че никой не ще ѝ избяга.

Обелискът на чумата
Обелискът на чумата, 1977

Няма убежище от смъртта. Единственото убежище за Сайферт остава поезията. В своята реч по повод на Нобеловата награда – *За патетичното и лиричeskото състояние на духа (O patetickém a lyrickém stavu ducha)*, Сайферт казва, че през последните 40 години, т.е. през периода на комунистическия режим, поезията има такъв огромен успех в Чехия, тъй като „тя избира не само да говори на народа, но и да бъде най-дълбоко и най-безопасно убежище (к. м. – Ж. Ч.), в което търсим утеха от страданията, които дори не смеем да назовем по име“¹¹.

¹⁰ Приведените в статията цитати на стихове са по българското издание на стихосбирката на Я. Сайферт *Обелискът на чумата* (София: ИА „А6“, 2001, с. 35). Преводът е на Въто Раковски.

¹¹ Текстът е цитиран според публикацията в официалния сайт на Нобеловия комитет (Сайферт 1984).

Поезията за Сайферт е убежище от реалността, за да бъде съхранен духът, който не може да прави друго, освен да твори, съзнавайки безусловната драма на обречения на живот човек:

To nejhorší mám za sebou,
říkám si, jsem už stár.
To nejhorší mám před sebou,
ještě žiji.

Morový sloup
Morový sloup, 1977

Най-лошото е зад гърба ми,
си казвам. Вече съм стар.
Най-лошото сега е пред мене.
Още съм жив.

Обелискът на чумата
Обелискът на чумата, 1977

Връчването на Нобеловата награда на Ярослав Сайферт внася смут в политическите и литературните институции на Чехословакия. По-адекватно реагират чешките писателски среди в емиграция. Чешкото емигрантско списание „Листи“ издава през декември 1984 г. брой, в който Милан Кундера и Павел Кохоут публикуват кратки есета, посветени на нобелиста на годината – Ярослав Сайферт (1984, XIV, № 6). На титулната страница са поместени портрет на Сайферт и неговото стихотворение *Пред криптата на чешките крале (Nad hrobkou českých králů)*, а това стихотворение е повод да припомним пиетета на Ярослав Сайферт към Карел Хинек Маха, който е автор на стихотворение на същата тема – *Крипта на кралете и князете чешки (Hrobka králů a knížat českých)*, публ. в: К. Х. Маха. *Избрано*. София: Парадокс, 2018). След като се отказва от фриволната игра с отделни стихове на Маха през своя ранен авангардистки период, в зрелите си екзистенциални прозрения Сайферт се оказва все по-близък до

световъзприемането на първия чешки модерен поет романтик. Почти всяка значима поетическа творба е духовно съзвучна именно с този философско-поетически регистър, който независимо от конкретната културно-историческа ситуация задава дисонансен акорд спрямо обществено пригодната и толерирана от властта идеология. От Маха започва да придобива художествен профил и образна плътност онзи писателски тип в чешката литературна история, който в повечето случаи се явява непригоден за колективни песнопения, тъй като осъзнава като най-висша ценност на творческата си индивидуалност свободата да изрича своите преживени и изстрадани истини. Такъв поет е и Сайферт, защото това е истинската родина на поезията.

ЛИТЕРАТУРА

- ИЧЛ 2007:** *Dějiny české literatury 1945 – 1989. II. 1948 – 1958.* Red. Pavel Janoušek. Praha: Academia, 2007.
- ИЧЛ 2008а:** *Dějiny české literatury 1945 – 1989. III. 1958 – 1969.* Red. Pavel Janoušek. Praha: Academia, 2008.
- ИЧЛ 2008б:** *Dějiny české literatury 1945 – 1989. IV. 1969 – 1989.* Red. Pavel Janoušek. Praha: Academia, 2008.
- Незвал 1965:** Nezval, V. *Z mého života.* Praha: Československý spisovatel, 1965.
- Пешат 1991:** Pešat, Zd. *Jaroslav Seifert.* Praha: Československý spisovatel, 1991.
- Похорски 1983:** Pohorský, M. *Sladké neštěstí.* // Jaroslav Seifert. *Býti básníkem.* Praha: Československý spisovatel, 1983, 107 – 109.
- Сайферт 1984:** Seifert, J. *O patetickém a lyrickém stavu ducha: řeč k udělení Nobelovy ceny za písemnictví 1984,* <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1984/seifert/25113-nobel-lecture-czech/> (12.09.2021).
- Сайферт 1986:** Сайферт, Я. *Цялата красота на този свят.* Превод от чешки: Вълто Раковски, Димитър Стефанов, Атанас Далчев. [Seifert, J. *Tsyalata krasota na tozi svyat.* Prevod ot cheshki: Vatyo Rakovski, Dimitar Stefanov, Atanas Dalchev.] София: Народна култура, 1986.
- Сайферт 2001:** Сайферт, Я. *Обелискът на чумата.* Превод от чешки: Вълто Раковски. [Seifert, J. *Obeliskat na chumata.* Prevod ot cheshki: Vatyo Rakovski.] София: ИА „А⁶“, 2001.
- Сайферт 2001 – 2015:** *Díla Jaroslava Seiferta, I – XV.* Praha: Akropolis, 2001 – 2015.

Флайшман, съст. 2014: *Čtení o Jaroslavu Seifertovi. Hledání proměn autorovy poetiky.* Flaišman, J. (ed.). Praha: Institut pro studium literatury, 2014.

Чолакова 2013: Чолакова, Ж. Ярослав Сайферт, или за поетиката на меланхолията. // *Нобеловата награда за литература – мост между културите.* Съст. и отг. ред. Маргрета Григорова. [Cholakova, Zh. Jaroslav Seifert, ili za poetikata na melanholyata. // Nobelovata nagrada za literatura – most mezhdru kulturite. Sast. i otg. red. Margreta Grigorova.] Велико Търново: Ивис, 2013, 197 – 209.

Чолакова 2015: Čolakova, Ž. Melancholické reflexe války v poezii Jaroslava Seiferta. // *Obraz válek a konfliktů.* Vít Schmarc a kol. (eds.). Praha: Akropolis, 2015, 71 – 81.